

Ve vědě stavíme nejen na ontologickém předpokladu, že existuje realita mimo zkušenost, kterou s ní máme, ale také na předpokladu axiologickém, že stojí za to mít vědomosti. Snaha dosáhnout vědomostí předpokládá vyšší hodnocení vědomostí než neznalosti. Jinými slovy, předpokládáme, že lepší je něco znát než to neznat. Kromě toho svým výběrem obsahu šetření dáváme také najevo, že tento vybraný speciální obsah stojí za to, aby byl poznán. Náš výběr předpokládá hodnocení. Vývoj vědy byl založen na axiologickém předpokladu, že stojí za to znát přírodu jako takovou. Náboženství se většinou stavělo k přírodě jako k něčemu hodnotnému, prostřednictvím čehož lze poznat Boha, zatímco filosofie se k ní stavěla jako k něčemu, co stojí za to znát jen jako celek. Jen ve vědě se setkáváme se zvýšenou žízni po poznání přírody do nejmenších podrobností. Jen vědec je natolik „potřeštěný“, aby věnoval svůj život například studiu určitých zvyků určitého druhu motýla.

Na základě logiky experimentování předpokládáme, že rozdíly v hodnotách, právě tak jako rozdíly v jakékoli jiné proměnné, povedou k rozdílu ve výsledku. Zda jde o důležitý rozdíl nebo nikoli, to je otázka empirická. Klasická epistemologie se svým důrazem na nehodnotící poznání považovala hodnoty (subjektů) za „subjektivní“ a tudíž za nehodné vědecké analýzy — hodnotící soud nehodnotících sociologů! Považovala hodnoty (pozorovatelů) za něco, co „poskvrňovalo“ proces „čistého“ poznání nebo mu stálo v cestě¹. A proto bylo problémem klasické epistemologie nalézt způsob, jak eliminovat předpokládaně negativní vliv hodnot na

provádění výzkumu. Tak zvané nehodnotící poznání se stalo cílem výzkumu.

Americká sociologie velmi dobře pochopila vliv hodnot našich subjektů nebo společnosti na jejich chování. Nedovedla však rozšířit sféru jeho působení na hodnoty pozorovatelů. Americká sociologie většinou pokládala své pozorovatele za lidi vysoko povznesené nad hodnoty² a své subjekty za lidi stojící hluboko pod hodnotami³. Uvedený nedostatek je hlavním důvodem nerozvinutosti sociologie vědění ve Spojených státech — i když se na tomto poli v poslední době setkáváme s jistými známkami zlepšení.

Klasická epistemologie trpěla nesprávnou koncepcí, že naše pojmové orientace jsou svou povahou čistě kognitivní, nebo že je můžeme takovými učinit. V duchu Aristotelovy a Kantovy logiky se klasická epistemologie vypořádávala se svými problémy v kategoriálních a kvalitativních termínech.

Podle autorova mínění naše pojmové orientace ohraničují naše orientace hodnotové. Všimněme si například rozdílu v hodnotových orientacích mezi konceptualizacemi jako např. „černošské nepokoje“ a „černošská revoluce“, „vietnamská válka“ a „destrukce Vietnamu“, „teroristé“ a „bojovníci za svobodu“, „veřejnost“ a „masa“. Nejde o hodnotící nebo nehodnotící orientace, ale o rozdíly v typech a stupních hodnotových orientací. Specifický účinek různých hodnotových orientací může a musí být empiricky zkoumán. Působení různých — nebo všech — hodnotových orientací nemůže být označeno za „předsudek“. Autor je toho názoru, že bez určitých hodnotových orientací (kupř. etických zájmů) nemůžeme v určitých for-

* V nedávno publikovaném článku prof. Thomase F. Houltta *Who Shall Prepare Himself for the Battle? (Kdo se má připravit k boji?)* (The American Sociologist, sv. 3, č. 1, únor 1968, s. 3–7) se jasně poukazuje na sociální odpovědnost sociologů. Autor zvláště varuje před rostoucím pocitem neutrality. Rád by doložil své stanovisko zdůrazněním role, kterou hodnoty právem hrají při provádění průzkumů.

¹ Stanley Taylor, *Conceptions of Institutions*

and the Theory of Knowledge, New York, Bookman Associates 1956.

² Nic nelze srovnat s Edwardsovou „škálou sociální žádoucnosti“, pokud jde o řešení problému hodnot pozorovatele.

³ Naše pojmy, například „masa“, odrážejí náš základní nedostatek důvěry a úcty k našim subjektům. Není divu, že behaviorismus a zdůrazňování vlivu prostředí v Americe tak pevně zakotvil.

mách konceptualizovat. Je například třeba mít upřímný zájem o černochy a úctu k nim (přesněji řečeno, k celému lidstvu, včetně černochů), abychom konceptualizovali jejich problém jako „revoluci za lidskou důstojnost“ spíše než jako „pekelné nepokoje“. A navíc, první konceptualizace může zahrnout podobné zápasy v celém světě a vrhnout světlo na základní problém sociálního života.

Různé konceptualizace, obrazy různé hodnotové orientace, mají různou heuristickou platnost. Hlavním problémem sociologie je zvolit co nejvíce heuristickou konceptualizaci problému, o nějž se jedná. Odpověď jistě nespočívá ve vytváření údajně nehodnotících orientací okopírováním modelu přírodních věd. Autor se odvažuje předložit hypotézu, že nejvíce heuristická konceptualizace je ta, která je nejvíce internacionální, univerzální a humanistická. Jedině takoveto konceptualizace mohou řešit lidské problémy jako lidské problémy. To je podstata neofreudovské konceptualizace člověka a společnosti⁴. Potřebujeme nikoli „etickou neutralitu“, ale politickou nestrannost. Naši tendenci k „stranickosti“ lze čelit spíše „nadstranickou angažovaností“ než nestranickou neutralitou, tak jako naše pokoušení k nepoctivosti můžeme překonat jedině silnou tendencí k poctivosti.

Naše základní hodnoty, například poctivost, otevřenost, vzájemná důvěra atd., mají při provádění výzkumu heuristickou úlohu. Totéž platí pro naši nadstranickou angažovanost, obzvlášť v pluralistické společnosti. Tyto vlastnosti jsou nejen žádoucí z hlediska etického, ale také nanejvýš důležité z hlediska výzkumné činnosti. Data ve vědě nejsou „dávána“, nýbrž „brána“. Jde-li o sbírání dat od lidí, je to docela něco jiného než sbírání dat z předmětů. Jedině zkoumaní lidé mohou přeroutit nebo zatajit hledané informace. Při získávání dat potřebujeme jejich spolupráci. Musíme získat jejich důvěru a úctu, než můžeme dostat onu informaci, kterou hledáme. Antropologové si dobře uvědomují heuristickou prázdnotu etno-

centrismu, když sbírají data v cizí kultuře. Naši vědci na klinikách si uvědomují heuristickou roli „úcty“ k svým subjektům (pacientům), když od nich získávají informace. Musíme lidem důvěřovat, máme-li od nich očekávat jakýkoli tvořivý nebo inteligentní projev. Vzájemná důvěra a úcta jsou podstatou dialektiky naší metody.

Máme-li kdy překonat provinciální ráz sociologie, abychom se tak mohli vyrovnávat s požadavky sociologie jako vědy, musíme se naučit akceptovat orientaci obrazy naší nadstranickou angažovanost. Jen v běžném smyslu můžeme mluvit o „anglické vědě“ ve srovnání s tím, mluvíme-li např. o „anglickém právu“, „anglické literatuře“ atd. I když vědecká obec je nejpůsobivějším důkazem schopnosti člověka rozvinout společenství na nadrasové, nadnárodní, nadnáboženské a nadosobní úrovni⁵, zbývá v tomto směru ještě hodně udělat. Etnocentrické řešení neznamená druhý extrém, kulturní relativismus, ale nadkulturní orientaci, která může smysluplně hodnotit různé kultury podle základních lidských problémů. Předpokládáme-li určité základní potřeby člověka jako biosociálního živočicha, pak můžeme hodnotit různé kultury na základě jejich schopnosti uspokojit tyto lidské potřeby, jakkoli různě jsou tyto potřeby i jejich splnění vyjádřeny v různých kulturách. To je podstata neo-freudovské konceptualizace člověka a společnosti. Konceptualizace života je neoddelitelná od konceptualizace zdraví.

Je však třeba připomenout, že morální city, ať jsou sebevznešenější, nemohou nahradit vědeckou přesnost. Naši tzv. aplikovaní vědci jsou více „aplikovaní“ než „vědečtí“, a tudíž mají málo toho, co mohou aplikovat. Často jsou emocionálně tak zaujati obsahem své volby, že nejsou schopni vidět, co jejich práce znamená pro druhé, kteří pracují na podobných problémech. Žijí ve světě sobě samým uložené izolace od teoretického rozvoje jejich vědy. Stávají se buď stranickými mluvčími nebo techniky. Bez nadstranické

⁴ Robert Endelman (ed.), *Personality and Social Life: Text and Readings*, Random House, New York 1967, s. 576–598.

⁵ Na rozdíl od přírodovědců závisíme při získávání dat na spolupráci se zkoumanými osobami. Naš stranický postoj bude metodologicky škodlivý. Podle autorova mínění byla hlavním důvodem neúspěchu hnutí tzv. vědeckého řízení jeho stranická povaha v očích dělníků.

⁶ D. S. L. Cardwell, „*Science and Society*“ in *Science and Society* (ed.), Rand McNally & Company, Chicago 1963, s. 30–38.

⁷ Herbert J. Muller, *The Use and Abuse of Science*, in: *The New Technology and Human Values*, John G. Burke (ed.), Wadsworth Publishing Company, Belmont 1966, s. 44–49.

angažovanosti je toto vyústění nevyhnutelné. Předkládají například příliš mnoho mírových návrhů a výroků o míru, aniž se opírají o různě orientované výzkumy míru. Je třeba mít na paměti, že vědecké disciplíny i lidé, kteří měli k dispozici přísné metodologické nástroje, byli zároveň těmi, kdo mohli pomoci s problémy aplikace⁸. Je pravda, že u mnohých problémů známe málo nebo nic, co bychom aplikovali. Jakmile však uznáme, že povaha našeho poznání nese pečeti našich hodnot, budeme vědět více o našich tíživých problémech a objevíme více způsobů, jak aplikovat to, co známe. Najdeme, co hledáme, a naše hodnoty rozhodují o tom, co hledáme.

Nehodnotící sociology také trápí ještě další klasické mechanistické pojetí pravdy. Předpokládá se, že pravda je tu, aby byla objevena. Problém stanovení pravdy nějaké propozice není prostě jen věcí objevu nebo verifikace. Co máme, to nejsou důkazy proti nedostatku důkazů, ale stupně a typy důkazů. Problémem metodologie je hodnocení důkazů, včetně rozhodování, zda něco je či není součástí důkazů. Konečným problémem je, kdy přesně můžeme rozhodnout o přijetí nebo odmítnutí nějaké hypotézy. V povaze důkazu nebo logiky není nic, co by nás *nutilo* hypotézu přijmout nebo odmítnout. Stanovení pravdy empirické propozice je svou povahou stejně soudící (hodnotící) jako logické (průkazné).

Hodnotící povaha stanovení pravdy se také odráží v rozdílných měřících, jichž občas používáme k validizaci.⁹

Souhrn

Nehodnotící sociologie neexistuje. Naše snaha dosáhnout vědomosti se zakládá na axiologickém předpokladu, že stojí za to vědomosti mít. Volba obsahu se zakládá na předpokladu, že stojí za to jej znát. Jak naše volba, tak i naše úsilí předpokládají hodnocení. Poctivost, otevřenost, vzájemná důvěra atd. nejsou jen žádoucími vlastnostmi, které bychom měli mít, ale jsou něčím, co nezbytně potřebujeme při řešení našich problémů. Mají heuristickou platnost při provádění výzkumů. Pravda je v poslední instanci právě tak „soudící“, jako je „logická“ a „průkazná“. Naše pojmové orientace odrážejí naše orientace hodnotové. Problém spočívá nikoli v tom, že je třeba odstranit naše hodnotové orientace, ale v tom, že je třeba hodnotit různé naše hodnotové orientace. Heuristická platnost pojmové orientace může být považována za základní kritérium volby. Podle mínění autora je nejlepší pojmovou orientací pro rozvoj vědy nadstranická angažovanost, spíše než nestranická neutralita nebo stranická angažovanost. Jedině v rámci takového transkulturní konceptualizace by různé kulturní projevy měly smysl.

Z angličtiny přeložil Vladimír Jindra

⁸ Harold D. Lasswell, *The Policy Orientation*, in: *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Methods*, Daniel Lerner and Harold D. Lasswell, Stanford University Press, Stanford 1951, s. 3–15.

⁹ Není nic posvátného např. na úrovni 0,05 statistické významnosti při testování hypotéz. Sorokin, více než kdo jiný, občas zdůrazňoval proměnlivou povahu našich kritérií pravdy.